

**ANTROPOSENTRİK KÜRESEL ÇEVRE
POLİTİKALARININ EKOSENTRİK ÇEVRE ETİĞİ
GÖRÜŞÜ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

**AN EVALUATION OF ANTHROPOCENTRIC GLOBAL
ENVIRONMENTAL POLITICS IN THE FRAMEWORK
OF ECOCENTRIC ENVIRONMENTAL ETHICS VIEW**

Nihal KIRKPINAR ÖZSOY* & Poyraz ÇİNi**

ÖZ

Çevre sorunlarının geçmişi insanın doğa ile kurduğu ilişkinin başlangıcına kadar tarihlenebilmektedir. İnsanın doğayla kurduğu ilişkiye yön veren düşünce yapısına çevre etiği denilmektedir. Doğanın insana hizmet etmek için var olan bir araç olduğunu varsayan antroposentrik (insan merkezci) çevre etiği ise çevre sorunlarının temelinde yatan asıl sebeptir. Bu görüşün karşısında doğanın kendinden değeri olduğunu savunan ve çevrenin bütünselliğine vurgu yapan ekosentrik (çevre merkezci) etik yaklaşım bulunmaktadır. Günümüze kadar çevre konusunda birçok politika ve strateji geliştirilmiş, çok sayıda sözleşme imzalanmıştır. Bu çalışmanın amacı, üretilen politika ve geliştirilen stratejilere karşın; çevre sorunlarının çözüme kavuşmamış aksine boyutlarının giderek artmış olmasının nedenini araştırmaktır. Çalışmada varılan sonuç; çevre sorunlarını çözmek ve doğayı korumak amacıyla üretilen küresel çevre politikaları büyük oranda antroposentrik çevre etiği görüşleri çerçevesinde hazırlandığı; küresel çevre

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nihal.kirkpinar@ikc.edu.tr, nihal.kirkpinar@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5220-5102>.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, poyrazcini@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2670-5597>.

* Makale Geliş Tarihi: 19.08.2019
Makale Kabul Tarihi: 26.12.2019

koruma stratejileri yine bu anlayış bağlamında hazırlanıp uygulamaya sokulduğu için çevre sorunlarının gerçek anlamda çözümünün mümkün olmadığı ve her geçen gün bu sorunların daha da karmaşık hale geldiğidir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Küresel Çevre Politikaları, Antroposentrizm, Ekosentrizm, Çevre Etiği

ABSTRACT

Environmental problems are dated back the start of the relations between human and nature. The structure of thought which gives direction to the relationship between human and nature is called environmental ethics. Anthropocentric environmental ethics, which assume that nature occurring as a tool for only serving for human usage, is the main reason that creates environmental problems. In the contrast of this view, there is ecocentric ethic approach that defends nature has an intrinsic value and ecosystem is a whole. Until today, many policies and strategies have been developed and many contracts have been signed about environmental problems. The aim of this study is to examine the reasons why environmental problems have gradually increased instead of being entirely solved although policies and strategies developed. The outcome of this study is that since the environmental policies produced in order to solve environmental problems and to protect the environment are mostly prepared within the framework of anthropocentric environmental ethics, real problems of environmental problems cannot be solved and these problems become more complicated every day.

Keywords: Environment, Global Environmental Politics, Anthropocentrism, Ecocentrism, Environmental Ethics.

GİRİŞ

Günümüzün en önemli sorunlarından biri olarak kabul edilen çevre sorunlarının insan-çevre ilişkisindeki hatalı olduğu öngörülen kavrayıştan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çevre-insan ilişkisi, insanın bir canlı türü olarak ortaya çıkmasıyla başlayan; evrimleşmesi ve gelişmesiyle devam eden, nihayetinde insanın doğayı boyunduruğu altına aldığı, sınırlarının ötesinde

sömürerek, doğanın bütünselliğine ve ekolojik dengeye zarar verme noktasına ulaştığı günümüze kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır. İnsan kendisini doğadan dışsal konumlandırmakta, onu çevresini saran bir dış çeper olarak tasavvur etmektedir. Ancak, doğanın ayrılmaz bir parçası olan insan, doğanın tüm unsurlarıyla bir bütün olduğunu, doğaya verdiği zararların aslında doğrudan kendisine döneceği, doğa ile birlikte kendisinin de yok olacağı gerçeğini gözden kaçırmaktadır. Antroposentrik dünya görüşü sebebiyle çevre, yaşamı üreten, destekleyen ve tüm unsurlar arası ilişkilere ev sahipliği yapan bir bütünsel sistem olmanın ötesinde, hammadde kaynaklarının bulunduğu bir depo olarak algılanmakta ve bu nedenle, insanların çevre sorunlarına yönelik ilgisi çoğunlukla ekonomik kaygıları içermektedir.

Günümüze değin çevre sorunlarının çözümüne yönelik gerek ulusal gerek küresel çapta yüzlerce çevre sözleşmesi imzalanmış, politikalar üretilmiş, örgütler oluşturulmuş, stratejiler tasarlanmış ve uygulamaya konulmuş, ülkeler defalarca farklı noktalarda bir araya gelerek küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik konferanslar düzenlemişlerdir. Tüm bunlara karşın çevre sorunlarında herhangi bir azalma meydana gelmediği gibi, aksine sorunlar artmış, giderek karmaşıklaşmıştır. Önce insanı düşünen yaklaşım, hem çevre sorunlarının hem de insanlar ve uluslar arasında yaşanan sorunların temel sebebi olduğu gibi çözüme yönelik gerçekleşen girişimler ve üretilen politikaların başarısız, yetersiz ve etkisiz olmasının da başat nedeni olarak değerlendirilmektedir. Bu politikaları oluşturanlar, oylayıp kabul edenler ve uygulamaya koyanlar antroposentrik bir dünya görüşü benimsemektedir. Bu nedenle, çözüm önerileri de ekonomik sistemle uyumlu olacak şekilde üretilmekte ve sistemin işleyişini sürdürmesi birincil hedef olarak belirlenmektedir.

Bu makale antroposentrik dünya görüşüne bağlı olarak icra edilen çevre koruma yaklaşımlarının küresel çevre politikaları ve uluslararası ilişkilerde sorunları çözüme kavuşturmak konusunda doğru ve etkin yöntem olmadığını; insanmerkezci düşünüldüğü için, aslen çevrenin değil insan yararının gözetilmeye devam edildiğini, politikalar ve koruma/onarma programları oluşturulurken çevre merkezci, bütünselci etğın sürece dahil edilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu ön kabullerle kaleme alınan bu makalenin amacı bahsedilen bu politikadaki insanmerkezçiliği değerlendirmek, antlaşma metinlerindeki söylemleri ve uygulamaları inceleyerek çevrenin gerçek anlamda korunmasının önüne geçen sebebi ortaya çıkartmak ve savunulan bu iddiayı destekleyecek kanıtlar sunmaktır. Uluslar arasında kurulan ilişkilerin sanal bir ortamda değil gerçek dünyada, yani doğanın içinde kurulduğu; ilişki kurulan mekânın ve bu mekânın insan dışındaki diğer

unsurlarının da insanla eşit derecede önem verilerek düşünüş ve davranış sürecine dahil edilmesinin bir mecburiyet olduğu, aksi takdirde yakın gelecekte ortada ilişkilerin kurulacağı bir mekânın dahi kalmayacağı iddiaları temel motivasyon kaynakları olarak belirlenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ÇEVRE, ÇEVRE SORUNU, EKOSİSTEM VE EKOLOJİ KAVRAMLARI

Çevre kavramı, insanların insanlarla olan ilişkileri, insanların diğer canlılarla olan ilişkileri, canlı varlıkların kendi aralarındaki ve cansız çevreyle ilişkileri ve tüm bunların birbirleri ile olan etkileşimlerinin yaşandığı uzam şeklinde tanımlanmaktadır (Ertan Akkoyunlu, 1998: 125). Çevresel koşullardan olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenenler yalnızca insanlar olmadığı için; bu koşullar hayvanlar, bitkiler ve diğer tüm çevresel varlıkları aynı şekilde etkileyebileceği için çevreyi yalnızca insan ve onun yaşam alanıyla sınırlamamak “*aksine canlıların eylemlerinin etki edebileceği tüm alanları ve süreçleri dahil etmek gerekmektedir*” (Akyüz, 2015: 430). Yani çevre, insan dahil olmak üzere doğada bulunan tüm canlı-cansız varlıklar, canlı varlıkların eylemlerini etkileyen-etkileyebilecek ya da onlardan etkilenen-etkilenebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal nitelikteki tüm etkenlerdir (Yazgan, 2010: 229). Çevreyi sadece “insanı çevreleyen doğal ortam” olarak anlamak, onu dışlamak ve insan ile ilişkisini önemsememek anlamına gelmektedir.

Çevre sorunu, yapay çevresini oluşturmak isteyen insanın ekosistem üzerinde yarattığı tüm olumsuz etkiler ile doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanımının doğanın üretken potansiyelini tehdit ettiği bir durum olarak tanımlanabilmektedir (Karaca, 2007: 3). Çevre sorunları sebebiyle doğa varlıklarının nitelik ve niceliğinde yaşanan keskin değişim, insanlığın bugünü ve geleceği hakkında duyulan kaygıların giderek artmasına neden olmaktadır. Ancak bu kaygıların temelinde doğayı yaşamın üretildiği ve sürdürüldüğü bir sistem olarak görmek yerine, onu ticari üretimin bir girdisi yani bir kaynak deposu olarak algılayan ve haliyle bu kaynaklarda meydana gelecek bir daralmanın ekonomiye yansıtacak olumsuz etkileri nedeniyle çevre sorunlarıyla ilgilenen bir görüş yatmaktadır. Çevre varlıklarını bir meta olarak gören, ihtiyaca yönelik ya da yaşamı sürdürmeye gerekecek ölçüde üretmek yerine, tüketim ve kar için fazlasıyla üreten bir ekonomik anlayışın duyduğu çevresel kaygıyla ve sürekli üretip tüketme üzerine kurgulanmış bir ekonomik sistem içinde kalarak çevre sorunlarının gerçek sebeplerini anlamamanın ve onlara kalıcı çözümler üretmenin mümkün olmayacağı iddia edilmektedir (Birdişli, 2014: 27). Çevre sorunlarının oluşumunda insanın etkisinin anlaşılması ve getirilecek çözümlerde insanı

önceleyen değil bütünselci bir bakış açısının benimsenmesi açısından ekosistem ve ekoloji olgularının büyük önemi bulunmaktadır.

Ekosistem, canlı organizmaların ve onların çevresindeki cansız varlıkların bir araya gelerek meydana getirdikleri işlevsel bir bütündür. Ekosistem sözcüğündeki temel vurgu “sistem” kavramıdır. Doğadaki bütün birimler bir sistem niteliğine sahiptir, birbirleriyle çok yönlü ve sayısız iletişim içindedir ve birbirlerine bağımlıdır (Sarı, 2016: 8-9). Hava, su, toprak gibi canlıların yaşaması için zaruri olan kaynaklar, ekolojik döngülerle meydana gelmektedir. Rüzgârın, güneşin, iklimlerin, akarsuların veya denizlerin etkisiyle inorganik ve organik maddeler ayrışmakta ve bunlara bağlı ekolojik döngüler oluşmakta böylece doğada bir madde alışverişi ve enerji akışı sağlanmaktadır. Bütün canlı ve cansız doğal varlıklar arasında bu döngüleri içeren karmaşık bir ilişki ve etkileşim ağı bulunmaktadır. Bu ağ yaşamının sürmesini sağlayacak hassas bir denge üzerine oturmuştur. Yaşanabilir ve sürdürülebilir bir dünyanın var olması için bu denge korunmak zorundadır (Özkan, 2018: 11). Bu yargılara ekolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkması ve ortaya koyduğu bilimsel bulgular sonucu varılmıştır.

Ekoloji insanın, diğer insanlarla ve insan harici canlılarla olan müşterek ilişkilerinin ve tüm bu canlıların yaşadıkları ortamdaki canlı-cansız varlıklarla girdikleri etkileşimlerin toplamı ve bu etkileşimleri inceleyen bilim dalıdır (Keleş ve Hamamcı, 2002: 28). İnsanın da çevreyle ilişkilerinin ekolojinin konusuna dahil edilmesi konuya dair etik düşünceleri beraberinde getirmiştir. İnsanın da çevresel ilişkiler açısından bağımsız olamayacağı düşüncesiyle birlikte; çevre etiği konusuyla ilgilenmek, insanın çevreyle olan ilişkisine dair sosyolojik ve felsefi çalışmalar yapmak ekosistemin bir bileşeni olarak insanın kendi soyunun geleceğini sürdürebilmesi açısından da kaçınılmaz görülmeye başlanmıştır (Zuziak, 2016: 25-28). Kısaca insanı doğadan ayrı bir konumda düşünmenin ya da insanı doğanın bütününden daha önemli görüp kayırmanın, onu önceleyerek hareket etmenin ekosistemin işleyişiyle ve ekolojik süreçlerle ters düşmekte olduğu iddia edilmektedir.

Ülkeler ne yaşanan çevre sorunlarını sınırları içinde tutabilme ne de başka ülkelere kaynaklı sorunlara sınırlarını kapatabilme yetisine sahiptir. Çevre sorunları sınır tanımazdır ve etkileri küreseldir. Dünya çevresi bütünüyle bir ekosistem olduğundan bir parçası diğerinden bağımsız değildir. Artık gezegenin yaşamsal temellerini tehdit etmekte olan çevre sorunları için devletler ve toplumların küresel düzeyde bir işbirliği yapmasına gereksinim olduğu kesindir. Dünyada buna yönelik yapılmış birçok anlaşma, girişimler, konulmuş yasalar, kurulmuş ve işleyen örgütler bulunmaktadır. Ancak tüm bu politikalar ve

örgütler insanı doğadan ayrı tutan ve onun refahını önceleyen ekolojiye ve ekosistem işleyişine ters bir bakış açısı barındırmaktadır. Bu konu son bölümde ele alınmadan önce insanlığın güncel durumda çoğunlukla benimsediği çevre etiği anlayışı olan antroposentrizm ile ekosistem dengesinin sağlanabilmesi ve çevre sorunlarıyla gerçek anlamda mücadele edilebilmesi için gerekli olan ekosentrizm anlayışını kısaca incelemek gerekmektedir.

2. ÇEVRE ETİĞİ KAVRAMI VE ÇEVRE ETİĞİ YAKLAŞIMLARI

Çevre etiği disiplininin, insan ve çevre ilişkilerinin toplumun ya da bireylerin değerleri ve kuralları çerçevesinde nasıl şekillendiği ya da şekillenmesi gerektiği; insanın neye, nelere, kime ve kimlere karşı sorumlu olduğu konularıyla ilgilendiği görülmektedir (Karaca, 2002: 4). Udall “The Quiet Crisis” adlı eserinde; “*Her kuşağın dünya üzerinde geçireceği zaman, unvanları, sınıfları ya da mülkiyet iddiaları ne olursa olsun kısıtlıdır. Hepimiz aslında yeryüzünde yalnızca geçici süre bulunan kiracılarız.*” diye yazmış ve aynen bir kira sözleşmesinde olduğu gibi, sözleşmenin bir tarafı olarak insanın ev sahibine ve eve karşı yükümlülükleri ve uymaya mecbur olduğu etik kurallar bulunduğunu belirtmiştir (Udall, 2018: vii). İnsanın çevreyle olan ilişkisi üzerine odaklanan felsefi irdeleme olan çevre etiğinin, sorunları yaratan ve sürdüren bir faktör olabileceği gibi sorunların kökten çözümünde katkı sağlayabilecek önemli bir araç olduğu da düşünülmektedir (Birden, 2016: 12). İnsan, çevre sorunlarının oluşmasında sorumlu olduğu gibi bu sorunların çözümü konusunda da en önemli aktör kabul edilmektedir. Dolayısıyla, insanın çevreye yönelik davranışlarına şekil veren, çevreyle insanın ilişkisini belirleyen etik kuralların bu bağlam içerisinde ele alınıp değerlendirilmesi gerektiği ve ekolojik bir bilinç oluşturma noktasında çevre etiği olgusunun büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. İnsan faaliyetlerinin çevresel dengeye zarar vermesi ve sorunlara yol açmasının nedeninin çoğunluk tarafından benimsenen ve hâkim çevre etiği görüşü olan insanmerkezcilik yani antroposentrizm olduğu iddia edilmektedir.

Antroposentrizm, insanın dışında kalan tüm canlı ve cansız varlıkların, insanlar tarafından kullanılmak üzere var olduğu ve değer skalasında mutlak surette insandan aşağıda yer aldığı ön kabulüne dayanan bir dünya görüşü ve etik anlayışıdır. Bu anlayışa göre insanın doğaya ve doğada yaşayan diğer tüm insan olmayan canlılara karşı etik saygı duymak gibi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. İnsan harici dünyaya karşı duyulan saygının sınırı, genellikle yalnızca bu dünyanın diğer insan kullanıcılarının haklarına duyulan saygı ile çizilmektedir. Bu görüş doğanın bir meta olduğunun benimsenmesini

ve insanın onu tüm diğer canlılardan üstün kılan bir takım değer ve yeteneklere sahip olduğunun savunulmasını içermektedir (Merchant, 1992: 70-74).

Antroposentrik etiğin, başka bir ifade ile insanın doğaya hükmetme hakkı olduğu düşüncesinin, Batı kültürü ve Hıristiyan geleneklerinden beslendiği fikri konuyla ilgilenen düşünürler tarafından sıklıkla kabul görmektedir. Hatta birçok çalışma bu görüşün Batı medeniyetinin üretimi ve tüketimi teşvik eden sürekli kalkınma ve gelişme anlayışının da temeli olduğunu savunmaktadır (Kayaer, 2013: 69-70). İnsanın diğer varlıklara istediği şekilde muamele edebileceği inancı Tanrı'nın onu üstün bir varlık olarak yarattığı kabulünden kaynaklanmaktadır. Antroposentrik yaklaşım ilahi bir usavurma kullanarak iddialarını destekleyebildiği gibi seküler bir mantıksal kurguya da sahip olabilmektedir. Seküler bir antroposentrik yaklaşım önermesi olarak, doğada insan eylemlerini denetleyebilecek bir ruh ya da mistik bir varlık bulunmadığından, doğaya karşı insanın eylemlerini yalnızca insan ve onun çıkarlarının sınırlayabileceği düşüncesi verilebilir (Ünder, 1996: 67-68). Örneğin Protogoras'ın deyiimiyle; “her şeyin ölçütü insandır” (Keleş ve Ertan, 2002: 189).

Aynı zamanda batı toplumlarının düşünsel geleneğinde insanın çevreyle ahlaki bir ilişkisi olduğu kabul edilmemekte ve yalnızca insanın ahlaki değere layık olduğu savunulmaktadır (Des Jardins, 2006: 198). Buna göre insanın dünyaya, doğaya, ekosisteme karşı bir takım sorumlulukları olduğu söylene de aslında bu sorumluluk doğrudan bir sorumluluk değildir. İnsanın çevreye karşı sorumlulukları dolaylıdır, örneğin ormanları korumaya yönelik sorumluluğun aslında başka insanlara borçlu olunan ahlaki ödevlerle bağlantısı bulunmaktadır. Doğada bulunan canlı veya cansız varlıklar kendiliğinden gelen bir değere sahip değildir, onların değerleri insanın yararına dokundukları ölçüde oluşmaktadır (Tharakan, 2011: 34-35). Antroposentrik görüşte insan diğer varlıklara sağladığı faydadan bağımsız olarak, kendi başına ve kendiliğinden değerli tek varlık olarak görülmektedir. Bu etik görüş, kimi zaman insanların hayvanlara zarar vermesini kısıtlayabilir ancak bu kısıtlama hayvandan çok insan değer ve nitelikleri ile ilgilidir (Fırat, 2003: 127). Hayvanın insana dair mal değeri ya da hayvana zarar veren kişinin daha sonra insana zarar verebilecek olma ihtimali bu kısıtlayışın öncelikli motivasyonlarıdır.

Antroposentrik etikte doğanın kullanımına yönelik iyimser bir bakış bulunmaktadır. Doğal kaynakların ve toprakların keyfi kullanımı, tüm canlı ve cansız varlıkların birer meta haline gelmesi, sınırsız üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu ekolojik dengenin bozulması gibi olguların bir felakete yol açacağı düşünülmemektedir. Zaten insan kendi iyiliğini isteyen ve bunun için

hareket eden bir varlık olduğundan kaçınılmaz şekilde kendine yararı olan doğanın da iyiliğini isteyeceği için, bu görüşün savunucularına göre, insanı merkeze alarak hareket etmek aslında çevrenin dışlanması anlamına gelmemektedir (Hayward, 1997: 58). Dolayısıyla, insan için iyi olan her şey doğa için de iyidir. Antroposentrik etik, insanın gelecek nesilleri doğaya yönelik ahlaki sorumluluklarının sebebi olarak belirlemesi noktasında da ortaya çıkmaktadır. Bu savunuş doğa korumacı bir görünüm sergilese de aslında insanmerkezcidir. Ahlaki bakımdan yalnızca insanları ilgi alanına dahil etmekte, sorumluluk sınırını henüz doğmamış olanları da kapsayacak şekilde genişleterek insan harici doğayı korumanın koşulunu yine insan olarak belirlemektedir (Birden, 2016). Antroposentrik görüş ekolojik varlıkların üretim faktörü ve çevrenin de bir kaynak deposu olarak görülmesine; çevre sorunlarının fayda-maliyet analizi çerçevesinde ekonomik algılanmasına, çözümün ekonominin işleyiş kuralları içinde aranmasına ve çözüme yönelik çoğunlukla teknik öneriler sunulmasına neden olmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen, çevreyle ve çevre sorunlarıyla ilgili ekonomistler, çevresel kirliliğin ve sorunların maliyetini ekonomik teknikler yoluyla hesaplamaktadır.

Birdişli konu adına bir örnek sunmuştur: “*çevre kirliliğinin maliyetini sağlık sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkan işgücü kayıpları ve sağlık harcamaları üzerinden hesaplamak ve yine çevre kirliliğini mülk fiyatlarına olan negatif etkileri açısından dikkate almak*” (Birdişli, 2014: 36). Yani antroposentrik etiğe göre, çevre değerleri ekonomik kaynak olmak dışında bir anlam taşımaz. Çevresel değerleri korumanın tek gerekçesi de insanın ihtiyaçlarını gidermeye devam edebilmesidir. Korunmaya değer olan yalnızca insan için faydalı olandır. Bu çerçevede modern çevrecilik yaklaşımlarının birçoğunun antroposentrik bir etik barındırdığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu yaklaşımlar genellikle çevre sorunlarını kirlilik boyutuna indirgeyerek; sorunların temelinde yatan, insanın doğaya egemen olması gerektiği anlayışını sorgulamaktansa kirlilik seviyesini düşürecek ve egemenlik kurma çabasının neden olduğu tehditleri aza indirgeyecek teknik gelişmeleri gözetmektedir (Görmez, 2015: 10-14). Sorunlar, ekoloji bilimine ve ekosistem işleyişine ters düşecek şekilde indirgemeci bir yaklaşımla ele alınarak küçük parçalara ayrılmakta ve bu şekilde çözülmeye çalışılmaktadır. Ancak sadece kirlilik ve çevre koruma konularında yapılacak reformlarla ilgilenildiği, yani çevrecilikte takılıp kalındığı sürece, böylesi bir çevrecilik insanın doğayı (ve başka insanları) sömürüsüne dayalı bu sistemin “emniyet supabı” olmaktan ileri gidemeyecektir (Bookchin, 1998: 48). Yani antroposentrik çevrecilik ekolojik sorunların toplumun hâlihazırdaki yapısı içerisinde, kurumlar ve yasalarda gerçekleştirilecek kısmi değişikliklerle çözülebileceğini savunmaktadır.

Antroposentrik etiğe karşı yükselen birtakım eleştirilerle birlikte çevre-insan ilişkisine bakış açısı özellikle 20. yüzyılda değişime uğramaya başlamış, antroposentrizme yönelik eleştirel sesler birbiri ardına yükselmiş, öncelikle hayvanları etiğin konusu haline getiren yaklaşımlar ardından tüm ekosistemi bütünüyle kapsayacak düşünceler geliştirilmiştir.

Çevremerkezci etik görüşün geliştirilmesine giden yolda önemli bir dönüm noktası; hayvanları ve kimi zaman da bitkileri etiğin konusu haline getiren canlımerkezci yani biyosentrik etik yaklaşımın ortaya çıkmasıdır. Buna göre insan varoluşsal olarak diğer canlılardan üstün değildir ve aslında onlara saygı duymakla yükümlüdür. Diğer canlı varlıklar da, insan gibi özsel değer taşımaktadır ve canlı olmalarından dolayı ahlaki ehliyete sahiptirler (Birden, 2016: 11). Biyosentrik yaklaşım, etiğin ilgi alanını diğer canlıları da içerecek biçimde genişletmiş ve bu açıdan çevre etiği alanında önemli bir ilerleme olmuştur. Bu yeni etik düşünce sayesinde, insan haricindeki canlı varlıkların da önemli ve değerli olduğu düşüncesi savunulmaya başlamıştır (Ertan Akkoyunlu, 2015: 7). Etiğin genişlemesi sürecinin önemli bir parçası sayılmakla birlikte, bu etik yaklaşımın bütünsellikten uzak olması sebebiyle sadece hayvan ve bitki hakları savunuculuğunun gelişiminde önemli bir rol oynadığı ifade edilebilmekle birlikte biyosentrik yaklaşımda cansız varlıkların ve bütün bir sistem olarak çevrenin, etik ilginin dışında bırakıldığı düşünülmektedir.

Çevremerkezci yaklaşımı savunanlara göre biyosentrik etikte çevrenin cansız varlıklarının değeri ve önemi göz ardı edildiğinden bazı boşluklar bulunmaktadır. Abiyotik, başka bir deyişle canlı olmayan çevresel unsurların etiğin ilgi alanı dışında tutulması bütünsellik anlayışı açısından bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Antroposentrik etik “insanı”, biyosentrik etik “canlıları”, ekosentrik etik ise “doğanın bütünü” etiğin ilgi alanına almıştır. Dolayısıyla ekosentrik etiğin en kapsamlı çevre etiği yaklaşımı olduğu iddia edilmektedir (Kayaer, 2013: 72). Zaten ekosentrik etik yaklaşımın bütünsel (holistik) bir çevre etiği olması sebebiyle biyosentrizmi de kapsıyor olduğu iddia edilebilir (Ertan Akkoyunlu, 2015: 9). Ekosentrizmi savunanlara göre kifayyetli bir çevre etiğinden bahsedebilmek için canlı olmayan; nehirler, denizler, kayalar, toprak gibi doğaya ait diğer varlıkların ve ekosistemlerin de ahlaki değerlendirmeye dâhil olması gerekmektedir. İnsan, akıl, soyut düşünce yetisi, vicdan gibi bazı kendine özgü nitelikleriyle çevrenin diğer unsurlarından ayrılıyor olsa da yine de ekosistemin bir parçasıdır. Yani kendi dışındaki çevresel unsurlar onun hâkimiyeti altında değildir. Canlı ve cansız çevre unsurlarının değer ve önemi, birbirlerine sağladıkları fayda ölçüsünde

değerlendirilemez (Karakoç, 2004: 64). Ekosentrizm doğal çevresel değerlerin yok olmasını, insan bu kaynaklardan mahrum kalacağı, artık ekonomik gelir elde edemeyeceği ya da refahı bozulacağı için etik dışı veya bir sorun olarak kabul etmez. Olaylar insana dokunan tarafları üzerinden değil tüm ekosisteme olan etkileri bakımından ele alınır. Ekosentrizme göre dünya ekosistemi, barındırdığı tüm biyolojik ve fiziksel öğeler, mekansal ve zamansal olarak bunları birbirine bağlayan ekolojik süreçlerle birlikte özsel ve içkin bir değer barındırmaktadır (Gray, Whyte, Curry, 2018: 130-131).

Ekosentrizm temelinde bütüncülük yahut bütünsellik fikri bulunmaktadır. Bütüncülük anlayış, her varlığın birbiriyle bağlantılı olduğu hipotezine dayanmaktadır. Bütün, onu oluşturan parçalardan meydana gelmektedir ve onların toplamından daha büyük ve daha önemlidir. O parçalardan herhangi birinin noksanlığı veya negatif hali bütünün de noksan veya negatif olması anlamına gelmektedir (Merchant, 1992: 74-80). Bütünsellik, olayları incelerken, ilişkilerin tümünü hesaba katmak demektir ve ekolojide bütünsellik, ekolojinin zorunlu bir ilkesi olarak kabul edilmektedir. Bütünsel bir kavrayış olmadığı takdirde ulaşılan yargıların yanlış ve eksik olacağı düşünülmektedir. Çünkü çevresel bir süreç, o sistemi bir bütün haline getiren tüm parçaların işlev ve ilişkilerinin müşterek sonucu ya da ürünüdür (Özerkmen, 2002: 180-181).

Bu yaklaşımda ekosistemin bileşenleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin ekosistemin doğal işleyişine uygun bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Çevre sorunlarının ve aslında insanların günümüzde yüz yüze kaldığı sorunların çoğunun kaynağı olarak insan nüfusunun hızla ve kontrolsüzce artışının yanında üretim, tüketim ve özel mülkiyetin işleyiş konularındaki yerleşik ve hâkim alışkanlıklar gösterilmektedir. Elbette tüm bunların sebebi eylemlere ve düşüncelere yön veren etik sistemin merkezinde yalnızca insanın yer alması, yani antroposentrizmdir.

Etik görüşlerin nasıl değişeceği ya da kökten bir değişikliğin mümkün olup olmayacağı sorusu, konuyla ilgili temel tartışmalardan biridir. Ancak tarih boyunca görülmüş olduğu üzere etik yaklaşımlar değişim gösterebilmektedir. Yüzylerce yıl önceki anlayışlarla bugünün anlayışları bir değildir. Etik görüşler evrim geçirmiştir ve sınırları daha da genişleyebilir. Etiğin evrimsel doğasını göz önüne sermek üzere Antik Yunan'dan Odisseas'ın köle kızlarıyla olan hikâyesi örnek gösterilmektedir. Bu hikâyeye göre, ithaka kralı Odisseas, Truva savaşlarının ardından yurduna dönünce, yokluğu boyunca uygun olmayan davranışlarda buldukları duyumunu aldığı köle kızlarının bir düzinesini asarak idam etmiştir. Ancak o dönemde köle kızların asılması, kızlar onun

şahsi mülkü sayıldığı için etik olarak herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Bir mülkün sahibi tarafından elden çıkarılması ya da dilediğince kullanılması doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilecek bir konu değil, bir şahsi çıkar meselesidir. Antik dönem Yunanistan'ında doğru ve yanlış hareketleri belirleyen bir etik kavrayış bulunmaktadır ancak sahip ve köle ilişkileri etiğin ilgili alanı dışındadır (Leopold, 2014: 237). Günümüzde ise bu durum değişmiş, insanın diğer tüm insanlara karşı sorumluluk ve etik ödevleri bulunduğu bilinci yerleşmiştir. Ekosentrizm savlarına göre aynı etik değişim doğa varlıklarını ve ekosistemin bütününe kapsayacak şekilde de gerçekleşebilir.

Etik değiştiği gibi hukuk kuralları da sürekli değişmektedir. Hukuk, toplum iradesinin bir ifadesidir ve toplumu etkileyen her şey, hukuka de yansımaktadır. Yani insanların zihinlerinde, etik anlayışlarında yaşanan değişimler hukukun yerel ve küresel boyutta değişimine sebep olmaktadır. Ekosentrik görüş tarafından ortaya konulan cansız varlıkların hakları ve değerleri olduğu düşüncesi, geleceğin hukuk kuralları haline gelebilir. Çünkü hukukun düzenlediği alanlarda yaşanan gelişmelerin ve yeni hakların ortaya çıkmasının toplumun etik yapısı ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. *“Bir hakkın ortaya çıkışı, toplumca kabullenilmesi ve toplum vicdanında yer etmesi ile başlar ve ancak bu şekilde oluşabilir”* (Ertan, 1997: 54-60). İnsan hakları olgusu ve felsefesi insanı devlete karşı koruma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde doğayı insana karşı korumak için cansız varlık hakları olgusu da ortaya çıkabilir ve hatta “Evrensel İnsan Hakları Bildirgesine” olduğu gibi pratiğe de dökülebilir. Tam da bu nedenle yeni hukuk kuralları, küresel antlaşmalar, siyasi hareket ve eylemler için aynı zamanda etik bir boyuta gereksinim vardır.

3. KÜRESEL ÇEVRE POLİTİKALARININ ÇEVRE ETİĞİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Çevre politikası kavramı, *“çevreyi bir bütün olarak güvenceye almak, çevresel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlamak, insanların gerçekleştirmiş oldukları üretim ve tüketme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan zararları ortadan kaldırmak için gerekli hedefleri belirlemek ve belirlenen hedeflere ulaşabilmek için alınması gereken tedbirler ve bu tedbirlerin getirdiği maliyetlerin paylaşımı”* olarak tanımlanmaktadır (Aydın ve Çamur, 2017: 24). Çevre politikalarının geliştirilmesi ne kadar önemliyse, bunları uygulamaya koyacak siyasi idare ile politikacıların tavrı ve tutumunun da aynı derece önemli olduğu kabul edilmektedir. Çevreyle ilgili çok kapsamlı ve iyi tasarlanmış bir politikanın, gereğince uygulanmadığı takdirde bir anlam ifade etmeyeceği düşünülmektedir (Kaypak, 2013: 22). Bunun yanında bir diğer önemli unsur benimsenen etik değerlerdir. Çevre politikaları insan refahını,

ekonomik gelişmeyi, kapitalizmi, metalaştırılan doğal unsurları korumak üzerine değil gerçekten çevreyi korumak üzerine geliştirilmediği takdirde çevre sorunlarının çözüme kavuşturulabileceğinin mümkün olmayacağı iddia edilmektedir. Politikacıların tavrı, yasa koyucuların tutumu, halkın katılımı ve söz sahibi olması elbette çok önemlidir ancak tüm bunları belirleyen temel faktör etik paradigmalardır. Bir politikacı antroposentrik etiği benimsiyorsa, uygulayacağı çevre politikaları da bu çerçevede olacaktır. Böylece çevre politikaları da çevre sorunlarının sebebine yönelik çözümler değil, çevre sorunlarından olumsuz etkilenen insan yaşamı ve ekonomik sistemin iyileştirilmesine yönelik çözümler olarak var olmaktadır. İncelenecek örnekler ile konunun daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

Küresel çevre politikalarının başlangıcı ve tarihi daha öncelere dayanıyor olsa da bu çalışmada hepsine yer vermek mümkün olmayacağından bazı önemli örnekler üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda verilebilecek ilk örnek Ekim 1968'de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) öncülüğünde Paris'te gerçekleşen, "The Intergovernmental Conference for Rational Use and Conservation of the Biosphere" (Biyosferin Akıllıca Kullanımı ve Korunmasına Yönelik Hükümetlerarası Konferans) adında hükümetlerarası ve bilimsel temelli uzmanlar toplantısıdır. Konferans, çevre sorunlarının artan önemini ve küreselleşen doğalarını vurgulayarak bir takım çözüm önerileri ve analizler sunan, aynı zamanda günümüzde sürdürülebilir kalkınma olarak bilinen olgunun henüz adı konmamış haliyle tartışıldığı ve önerildiği, hükümetlerarası seviyede ilk küresel toplantı olarak kabul edilmektedir (UNESCO, 1993: 4). Ancak yalnızca isminden de anlaşılacağı üzere, konferansın içeriği incelendiği vakit benimsenen antroposentrik çevre etiği kolayca anlaşılabilir. Konferansın teması insan refahının, gelişmenin ve ekonomik etkinliklerin devam edebilmesi için çevrenin korunması gerektiği fikri çerçevesinde şekillenmiştir.

Yine UNESCO tarafından 1971 yılında "The Man and the Biosphere" (İnsan ve Biyosfer) isimli bir koruma programı başlatılmıştır. Programın amacı doğal ekosistemleri ve biyolojik çeşitliliği korumak, insanların yönetimindeki bu doğal sistemlerin sürdürülebilir kullanımı sağlamak, ekosistemler ve sosyo-ekonomik süreçler arasındaki ilişkileri incelemek olarak belirlenmiştir (Hughes, 2009: 250). Bunun için de bir takım rezerv alanlar oluşturulması tasarlanmıştır. Bu rezervler için bir çekirdek, bir tampon bölge, bir de geçiş bölgesinden oluşan eşmerkezli halka sistemi geliştirilmiştir. Çekirdek bölge yalnızca doğal hayat için ayrılmıştır ve ekosistem gözlemi gibi bilimsel aktiviteler haricinde insan etkinliği yasaktır. Tampon bölgede ise eğitim, araştırma ve turizm gibi zararsız insan faaliyetlerine, birtakım yerleşkeler kurulmasına ve seçici odunculuk

yapılmasına izin verilmektedir. Geçiş bölgesindeyse insan yerleşimine, yerli halkların geleneksel toprak kullanımına, ekosistem manipülasyonlarını içeren deneysel araştırmalara, büyük restorasyon çalışmaları ve turizme izin verilmektedir. Programın vizyonu ise gelişmenin sürdürülebilirliğine destek sağlamak; insan çıkarlarına, yeteneklerine ve bilimsel bilgiye katkıda bulunmak üzere değerli oldukları uluslararası kabul görmüş bölgelerin korunması şeklinde sunulmaktadır (Ishwaran ve diğerleri, 2008: 119-122). Antroposentrik etik arka planı oldukça belli olan ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için uluslararası eğitim laboratuvarları şeklinde hizmet vermesi planlanan biyosfer rezerv programı ekosentrik bakış açısıyla değerlendirildiğinde bütünselliğe çok aykırı bir tutum takınılmış olduğu gözlemlenmektedir. Dünya ekosistemi parçalara ayrılarak korunabilecek bir yapı değildir, tüm sistemler birbiriyle bağlantılıdır. Bir yeri koruyup öteki yeri kirlitmeye devam etmek nihayetinde kirliliğin diğer bölgeyi de etkilemesine sebep olacaktır. Korunacak yerlerin insana olan faydasına göre ve insan tarafından seçiliyor olması da ekosentrik yaklaşım tarafından onaylanabilecek bir tutum değildir.

1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de "The United Nations Conference on the Human Environment" (İnsan Çevresi Üzerine Birleşmiş Milletler Konferansı) isimli, kimilerinin tarihi önem sahip ve bir dönüm noktası olarak kabul edilen bir buluşma gerçekleşmiştir. Konferans sonunda yayınlanan ve uluslararası çevre hukukunun temel prensiplerini belirlediği düşünülen Stockholm Deklarasyonu Birleşmiş Milletler (BM) üye ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. Bu deklarasyonun 21. maddesine göre devletlerin kendi çevre politikalarını oluşturma, bunlara göre kendi kaynaklarını kullanma ve yönetme hakkı tanınmış; ancak bu deklarasyon devletlere kendi yetki alanlarındaki veya kontrolündeki faaliyetlerin diğer devletlerin çevrelerine ve ulusal yargı sınırlarının ötesinde olan alanlara zarar vermesini önlemeyi içeren ve ardılı olan tüm çevre anlaşmalarında yer alan temel bir sorumluluk yüklemiştir (Weiss, 2011: 5). Ayrıca her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama ve çevre korumaya ilişkin kararlara katılma hakkı olduğuna; insanların, insanlık onuruna yaraşır şekilde yaşamalarını sağlamak için mücadele etmek gerektiğine değinilmiştir (Kaplan, 1999: 123). Stockholm Deklarasyonu'nun giriş kısmında çevrenin insanların fiziksel gereksinmelerini karşılayıp; entelektüel, ahlaki, sosyal ve manevi gelişmeleri için olanak sağladığı, yaşam hakkı başta olmak üzere temel insan haklarından yararlanmak için uygun bir çevrenin gerektiği belirtilmektedir. Çevrenin korunmasının ve geliştirilmesinin insan refahını ve kalkınmasını etkileyen en önemli konu ve tüm insanlar ile tüm hükümetlerin ortak görevi olduğu; insanın çevreyi değiştirme potansiyelinin rasyonel kullanıldığı takdirde insanların yaşam kalitesinin artmasına yardımcı

olacağı bildirilmektedir (TBB, 2014: 65). Küresel çevre sorunlarının, hava, su ve topraktaki kirliliklerin, ekolojik dengesizliğin ve yenilemeyen kaynakların azalmasının neticesinde insanların fiziki, ruhsal ve sosyal sağlığına büyük zararlar geldiğinin aktarıldığı metnin 5. maddesinde açıkça dünyanın en değerli varlığının insan olduğu vurgulanmaktadır (TBB, 2014: 66). Giriş kısmının 6. ve 7. maddelerinde temel hedefin şimdiki ve gelecekteki insan nesilleri için çevreyi savunmanın, iyileştirmenin ve dünya genelinde ekonomik kalkınma ve barışın tesisi olduğu, bu hedefe erişmek için bireyler, topluluklar ve kuruluşların sorumluluk alması ve gayret göstermesi gerektiği belirtilmektedir (TBB, 2014: 67). Deklarasyonun ilkelerinin açıklandığı kısımda birinci ilke aynen şu şekilde verilmektedir: “Özgürlük, eşitlik ve kaliteli bir çevrede onurlu ve yeterli yaşam şartları sağlanmış olarak yaşamak insanların temel bir haklarıdır. İnsan, aynı zamanda, bugünkü ve gelecek kuşaklar için çevreyi koruma ve iyileştirmenin ciddi sorumluluğunu da taşır.” İkinci ilkede ise, doğanın canlı ve cansız özgün unsurlarının bugünkü ve gelecek nesiller için değerine atıf yapılmaktadır (TBB, 2014: 67). Tüm insanların akılcıca kullanmak koşuluyla dünya kaynaklarından yararlanma hakkı bulunduğu, yaşam kalitesini yükseltmek ve insana yaraşır bir çevre oluşturmak için ekonomik ve sosyal kalkınmanın şart olduğu da benimsenen ilkeler arasında yer almaktadır (TBB, 2014: 68).

Konferansın amacı, sunulan çözüm önerileri ve seslendirilen çekinceler dâhil tüm yaklaşımlar aslında değişen çevresel koşulların insan ve onun ekonomik faaliyetleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkilere yönelik kaygıların etrafında şekillenmektedir. Konferans ve sonuç deklarasyonu insanlığın çevreyle olan ilişkilerinin yeniden ele alınması fikrinin küresel çapta yaygınlaşması bakımından önemli bir katkı sağlamış olsa da çözüm olarak bu ilişkilerin insan yararını ve çıkarlarını gözetmeye devam edecek şekilde, radikal olmayan, yumuşak bir çevre korumacılık yaklaşımıyla düzenlenmeye çalışıldığı iddia edilebilir. Böylece Stockholm Konferansı ve Deklarasyonu önceki bölümde bahsedilen antroposentrik etik bakış açısını içeren bir çevre politikası örneği olarak değerlendirilebilir.

Stockholm Konferansı'nın peşi sıra 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) oluşturulmuştur. UNEP, uluslararası çevre örgütleri ile devletlerin ulusal çevre politikaları arasında eşgüdüm oluşturma ve çevre konusunda uluslararası işbirliğini gerçekleştirme amacı güden bir yapılanmadır (Kaplan, 1999: 116). UNEP, çevrenin koruma konusunda küresel işbirliği sağlamak üzere BM'ye bağlı bir program olarak geliştirilmiş, klasik bir uluslararası örgüt olarak tasarlanmamıştır. Dolayısıyla uluslararası hukuk

kişiliğine sahip değildir. Başka bir ifadeyle UNEP, çevre konusunda belirlenen amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesinde yalnızca katalizör işlevi görecektir bir yapılanma olarak biçimlendirilmiştir (Kayhan, 2013: 64). Kuruluşundan itibaren UNEP, uluslararası çevre politikalarının gelişiminde önemli rol oynamıştır ve günümüzde hala bu rolü devam etmektedir. Küresel çevre politikalarının tamamına yakını UNEP çatısı altında geliştirilip, onaylanmaktadır. Günümüzde UNEP genellikle gelişmekte olan ülkeler için kalkınma ile çevre arasında bir denge kurmaya çalışmakta ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde ülkelere alternatif kalkınma modelleri sunmaktadır (Kayhan, 2013: 71). UNEP'in resmi misyonu "insanların yaşam kalitesini iyileştirmek için, gelecek nesillerin haklarından ödün vermeksizin, çevrenin korunmasında uluslar arasında işbirliğini teşvik etmek ve liderlik sağlamak" olarak belirlenmiştir (Hughes, 2009: 247). UNEP'in geçmişten günümüze antroposentrik bir etiğin etkisi altında oluşturulup şekillendiği iddia etmek mümkündür. Temel amaç dünya ekonomik sisteminin işlerliğinin korunmasına, insan refahının ve ülke kalkınmalarının tahsis edilmesine yardımcı olmak üzere çevre sorunlarına çözüm stratejileri geliştirmektir. Antroposentrik yapısını gözlemleyebilmek için UNEP çatısı altında gerçekleşen küresel kongreleri ve imzalanan uluslararası sözleşmelerden bazılarını incelemek yeterli olacaktır.

1973 yılında ABD'nin Washington kentinde UNEP'in ilk önemli icraatlarından olan "Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES)" imzalanmıştır. Amacı, vahşi hayvan ve bitki türlerinin uluslararası ticaretinin, bu türlerin varlıklarını tehdit etmemesini sağlamak ve nesillerinin tükenmesini önlemektir. En büyük başarıları arasında Afrika fil popülasyonunun kaçak avlanma nedeniyle yok olma tehlikesiyle mücadele etmek için fildişi ticaretini kısıtlamak gösterilmektedir (Hughes, 2009: 249). Ancak CITES bir çevre programı olarak geçiyor olsa da çevre varlıklarını koruduğundan bahsetmek mümkün değildir, daha çok bir ekonomi ve ticaret düzenlemesidir. Çünkü en büyük başarılarından biri olarak gösterilen fildişi ticaretine yönelik yaptırım bu ticareti tamamen ortadan kaldırmamakta yalnızca kısıtlamaktadır. Filler bir meta olarak görülmeye devam etmektedir. Sözleşmede birçok canlı türünün ticaretine türlerinin devamlılığına zarar gelmeyecek ölçüde izin verildiği, nesli tükenmekte olan canlıların ticaretinin birtakım kurallara bağlandığı ancak yasaklanmadığı görülmektedir.

1985 Viyana Sözleşmesi ve 1987 Montreal Protokolü UNEP'in çevre politikalarının antroposentrik yapısının gözlemlenebileceği diğer iki örneği teşkil etmektedir. Viyana Sözleşmesi ozon tabakasının sistematik gözlenmesi,

tabakaya zarar veren gazların araştırılması ve üretimlerinin izlenmesi ve bilgi paylaşımı konularında hükümetler arası işbirliğinin sağlanmasını amaç edinmektedir. Sözleşmeyi imzalayan taraflar, ozon tabakasının yapısını bozan faaliyetlere karşı, çevre ve insan sağlığını korumaya yönelik olarak birtakım önlemler almakla görevlendirilmektedir. Sözleşmenin ardından, Eylül 1987'de zararlı radyasyon ışınımını engelleyen ozon tabakasını incelten kloroflorokarbon gazı gibi kimyasal maddelerin kullanımını ve üretimini kontrol altına alıp azaltmayı hedefleyen Montreal Protokolü oluşturulmuştur (Hughes, 2009: 249). Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolünün ozon tabakasının geri kazanımında birtakım başarılarla imza attığı düşünülse de iki hukuki metin de ayrıntılı olarak incelendiği zaman temel kaygının çevresel olmasının yanında büyük oranda ekonomik olduğu göze çarpmaktadır. Viyana Sözleşmesi'nin birinci maddesinde ozon tabakasındaki değişikliğin yarattığı “olumsuz etkiler” olarak iklim değişiklikleri de dâhil olmak üzere, insan sağlığına; doğal ya da kontrollü ekosistemlere ve insana yararlı maddeler ile kaynaklara zarar gelmesi gösterilmektedir (Viyana Sözleşmesi, 1985). Metinde insan sağlığı hep öncelikli olarak vurgulanmaktadır. Ekosistem dengesi ve çevrenin diğer parçalarının aldığı zararlar her zaman insana dayalı nedenlerin ardından belirtilmektedir. Montreal Protokolü'nde de durum farklı değildir. Protokolün giriş kısmında ozon tabakasını tükenmeye karşı korumak için alınacak önlemlerin, ekonomik ve teknik imkânlarla bağlı ilerleyeceği ve zararlı maddelerin gelişme yolundaki ülkelerin gelişmeye olan ihtiyaçlarını akılda tutarak ortadan kaldırılmasının nihai hedef olarak benimsendiği yazmaktadır. Bu maddelerin dolaşımının azaltılmasına yönelik teknolojilerin araştırılması ve geliştirilmesinde gelişme yolundaki ülkelerin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduracak şekilde uluslararası işbirliğini artırmanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Görüldüğü üzere temel kaygı ekonomik gelişme ve çıkarların zarar görmemesidir. Metin bir çevre koruma antlaşmasından öte bir ticaret antlaşması özelliği göstermektedir. Taraf olan ülkelerin ticaret ve üretimlerine zarar gelmeyecek şekilde antlaşmanın maddeleri düzenlenmiştir. Örneğin 2. maddede tarafların zararların maddelerin üretimi ve tüketimini belli bir süre içinde belli bir seviye altına indirmesi ve orada tutması gerektiğinden bahsedilirken, bu seviyenin yüzde on oranına kadar aşılmasına “*tarafların temel iç taleplerini karşılamak veya taraflar arasında sınıî rasyonelleşmeyi tesis etmek için*” izin verilebileceği ve tarafların belirlenen seviyenin altında kalan haklarını başka devletlere devredebileceği belirtilmektedir (Montreal Protokolü, 1987). Dünyanın en önemli savunma kalkanı ve küresel değerinde bir çevre unsuru olan ozon tabakasına zarar veren kimyasal maddelerin tamamen yasaklanması bir

yana ticaretine dahi belli kurallar altında izin verilmesi antlaşma taraflarınca benimsenen antroposentrik çevre etiğinin açıkça okunabilmesini sağlamaktadır. Bu maddeleri üreten ve pazarlayan devletlerdeki sektörler ile bu işle uğraşan insanlara ekonomik yönden zarar gelmemesi amaçlanmış, zararlı maddelerin kullanılmaması için yeni teknolojiler geliştirilirken de ozon tabakasına zarar verdiği açıkça belli olan kimyasalların dolaşımına müsaade edilmiştir. Böylece bu kimyasallar bir anda tümünden yasaklanırsa oluşabilecek maddi zararın, ekosistem dengesi ve çevrenin bütününe sağlığından üstün tutulduğu iddia edilebilir.

1987 yılında Norveç'in Oslo kentinde kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayınladığı rapor ile "Sürdürülebilir Kalkınma" anlayışını dünyaya tanıttırmasının ardından UNEP bu anlayışı temel strateji olarak belirlemiş ve ardından gelen tüm politikalar bu anlayış çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Bu fikir temel olarak, ekonomik iyileşmenin ve çevre korumanın eşgüdümlü gerçekleştirilebileceği inancını temsil etmektedir (Hughes, 2009: 229-230). Sürdürülebilir Kalkınma kavramı, bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama imkanını yok etmeden gidermek, olarak tanımlanmış ve sonrasında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayıp dünya çapında yayılmıştır (Sezer, 2007: 762). Bu anlayış ile kalkınma olgusunun ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirlik ile harmanlandığı, ekonomi ile ekolojinin eksik olan bağlantısının kurulduğu iddia edilmektedir. Buna göre, yanlış kalkınma politikaları gelecek kuşakların refah düzeylerinde olumsuz etkiye sebep olacaktır. Müşterek bir gelecek anlayışı çerçevesinde çevreye zarar vermeyen politikalar geliştirildiği takdirde ekonomik büyüme sürdürülebilecektir (Özçağ ve Hotunoğlu, 2015: 307-308). Günümüzde sürdürülebilirlik, çoğu zaman birbirine zıt olarak görülen çevre koruma ve ekonomik kalkınma arasında köprü görevi gören bir kavram olarak düşünülmektedir (Schelhas ve Lassoie, 2001: 112). Sürdürülebilir kalkınma, sahip olunan doğal kaynak ve hammadde rezervinde geri döndürülemez olumsuz değişikliklerin meydana gelmemesinin sağlanmasıdır. Doğanın kendini yenileme yetisi insanın müdahalesi sonucu zarar gördüğü için, doğal kaynaklar stokunda azalma yaşanmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma'nın misyonu bu azalmayı durdurmak ve doğanın kendini yenilemesine yardımcı olmaktır (Ergün ve Çobanoğlu, 2012: 99-100).

Tüm bunlara karşın sürdürülebilirlik, belirsiz ve anlamsız bir konsept olduğu yönünde eleştiriler almaktadır. Kimileri bu kavram için "hem pastam dursun hem karnım doysun" yorumunu yapmakta ve onu herkese hitap edebilen, ancak temel çelişkileri maskeleyecek kadar geniş ve bulanık bir kavram olarak nitelendirmektedir (Schelhas ve Lassoie, 2001: 112). Bu anlayışa

göre, yenilebilir ya da kısıtlı kaynaklardan oluşan doğal kaynak stokunda tükenme yaratmayacak miktarda tüketim gerçekleştirmek ve doğal ortama soğurmanın sağlanabileceği miktarlarda kirletici unsur bırakmak gerekmektedir. Aksi takdirde, ekolojik sürdürülebilirlik koşulları sağlanamadığı için sürdürülebilir bir kalkınmadan bahsetmek de mümkün değildir (Ergün ve Çobanoğlu, 2012: 103). Doğaya taşıyabileceği miktarda atık bırakmanın sınırını belirleyen, daha önemlisi doğaya kirletici atıkların bırakılabileceğine karar veren yine insandır. Bu sınır hâlihazırda yaşayan insanların ve gelecek nesillerin faydası esas alınarak belirlenmektedir. Doğanın, insan dışında kalan unsurları ise hesaba katılmamaktadır. Üstelik ekolojik sürdürülebilirliği sağlamanın gerekçesi olarak da ekonomik devamlılık verilmektedir. Bu durumda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının antroposentrik bir çevre etiği dâhilinde oluşturulmuş ve geliştirilmiş olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Herhangi bir fiilin sürdürülmesi, süresiz olarak devam edecek uygulamayı ifade etmektedir. Bununla birlikte, kalkınma terimi, maddi malların ya da insan eserlerinin devamlı çoğalmasını (ekonomik gelişme) işaret etmektedir. Bu bağlamda, sınırlı bir gezegende sürdürülebilir kalkınma fikrinin bir oksimoron olduğu düşünülmektedir (Cairns, 2002: 227). Kapitalist sistemin içinde sürekli bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesinin, üretimin devamlı büyümesi ve pazar koşullarının sürmesinin, dünyanın bütünsel bir ekolojik sistem olarak değerlendirilmesini imkânsız kılacağı belirtilmektedir (Sezer, 2007: 769). Ekolojik dengenin gerçekten korunması, ormanların yok edilmemesi; su, toprak ve havanın toksik atıklarla kirletilmemesi; bitki ve hayvan çeşitliliğinin muhafaza edilmesi gibi konuları içeren bir eylem listesini gerektirmektedir. Bununla birlikte, tüm bunlar gerçekleştiğinde bu sefer ekonomik büyüme geri planda kalmış olacaktır (Çeken, 2017: 351-352).

Özetle, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının antroposentrik bir çevre etiğinin ürünü olduğu iddia edilebilir. Çevreselden ziyade ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğe vurgu yapılmaktadır. Bu strateji doğal kaynakların insan tarafından ihtiyaç dışı kullanımını ve metalaştırılmış değerlerini onaylayıcı bir tutumdadır. Sürdürülebilir kalkınma, doğanın kendi değeri nedeniyle değil, yalnızca insanların, ekonomik çıkarların, üretimin, gelişmenin uğruna korunması fikrini içermektedir.

Küresel çevre politikalarının antroposentrik karakterini incelenebileceği bir diğer örnek 1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'dır. Stockholm'de 1972'de gerçekleşen toplantıdan çok daha geniş bir katılım gerçekleşeceği anlaşılmış ve konferans "Earth Summit" (Yeryüzü Zirvesi) terimi ile de anılır olmuştur. 178 ülkeden gelen heyetlerin, 105 devletin hükümet temsilcilerinin ve 1000'den fazla sivil toplum örgütünün

konferansa katılmış olduğu bilinmektedir (Hughes, 2009: 251; Kaplan, 1999: 124). Zirvede gerçekleşen müzakereler sonucu iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik koruması üzerine iki bağlayıcı antlaşma, bir deklarasyon ve yasal bağlayıcılığı olmayan çeşitli program ve stratejiler ortaya konmuştur. Rio Deklarasyonu'nu incelendiğinde, metnin hemen giriş bölümünde yer alan ifadelerden öncelikli olanın çevre mi yoksa insanların çıkarları mı olduğu açıkça okunabilmektedir. Deklarasyona göre doğanın bütüncül ve bağdaşık yapısı kabul edilmekte ancak insanların çıkarları ve kalkınmacı sistemin bütünlüğü olgularının ardından kendisine ancak sıra gelmektedir. Öncelik yine insandır. Hemen bu cümlelerin ardından sıralanan ilkelerin ilki ise, insanların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının merkezinde yer aldığını ve doğayla uyumlu, sağlıklı ve üretken yaşamaya hakları olduğunu belirtmektedir (Rio Deklarasyonu, 1992: ilke 1). İkinci ilkede devletlerin, Birleşmiş Milletler Tüzüğü ile ve uluslararası hukukun ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde kendi çevresel ve kalkınmacı politikaları dahilinde kendi kaynaklarını kullanma hakkı olduğuna vurgu yapılmaktadır (Rio Deklarasyonu, 1992: ilke 2). Üçüncü ilke ise şöyle demektedir: “*Kalkınma hakkı, şimdiki ve gelecek nesillerin kalkınmacı ve çevresel ihtiyaçlarını eşitlikçi bir şekilde karşılamaya yönelik olarak kullanılmalıdır.*” (Rio Deklarasyonu, 1992: ilke 3). Görüldüğü üzere, deklarasyonun ilk üç ilkesinde çevrenin kendi değerine yönelik herhangi bir vurgu yahut ekosistem dengesinin korunmasına yönelik bir çağrı göze çarpmamaktadır. Dördüncü ilke, çevre korumayı kalkınmanın desteklenmesi ve sürdürülebilir hale gelmesinin ayrılmaz bir parçası olarak ilan ederek (Hughes, 2009: 252) deklarasyonu hazırlayan ve kabul edenlerin benimsediği çevre etiğinin antroposentrik boyutunu gözler önüne sermektedir. Buna göre, çevreyi koruma ve ekosistem dengesini yeniden tahsis etme yönündeki çabanın amacı insanların daha iyi koşullarda yaşamasını sağlamaktır.

Zirve sonunda imzalanan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, biyolojik kaynakların ulusal kontrolünü güçlendirme ve korumayı hedefleyen bağlayıcı bir uluslararası antlaşmadır. Ancak anlaşmayı meydana getiren müzakerelerin ağırlığının türleri ve ekosistemi korumaktan öte uluslar için sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması ve biyolojik kaynakların geliştirilmesinden doğan kazanımların eşit olarak dağıtılması yönünde olduğu belirtilmektedir. Örneğin, antik bir ormanlık bölgenin korunmasıyla ilgili argümanlardan birine göre, bu ormanlar insanlar için ilaç üretimi gibi konularda kullanılacak türlerin depolarıdır. Biyolojik çeşitliliğin insanlığa ekonomik faydası tartışmanın seyrini büyük oranda etkileyen bir olgu haline gelmiştir. Anlaşmanın temel amacı da biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması ve ticaretinin düzenlenmesidir (Hughes, 2009: 252-253).

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin ise, devletler hukuku ve çevre politikası açısından, iklim değişikliklerinin önlenmesi adına gerçekleşen uluslararası işbirliğinin önemli örneklerinden biri olduğu düşünülmektedir. Ancak sözleşme metni ayrıntılarıyla incelendiği takdirde ekonomik gelişme ve refahı tahsis edip koruma önceliği açıkça görülebilmektedir. Giriş kısmında ilk olarak iklim değişikliği sorunun doğal ekolojik sistemler ve insan sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkiden bahsedilmektedir. Ancak ardından bu sorunu anlamak ve çözmek yönündeki girişimlerin sosyal ve ekonomik açıdan etkili ve gerekli olacağı vurgulanmaktadır. Metinde aynen geçen “*iklim değişikliğini ele almak için gerçekleştirilecek çeşitli eylemlerin ekonomik olarak gerekli olabilecekleri gibi diğer çevresel sorunların çözümüne de yardımcı olabileceklerini kabul ederek*” cümlesi aslında önceliğin hangi konuda olduğunu açıkça belirtmektedir (TBB, 2014: 251). İklim değişikliği sorununa yönelik gerçekleştirilecek eylemlerin sosyal ve ekonomik kalkınmayla koordineli şekilde ilerlemesi; gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve yoksullukla mücadele yönündeki öncelikli ihtiyaçlarını dikkate alarak, kalkınma üzerinde zararlı etki yaratmaması gerektiği bildirilmektedir. Metinde ayrıca ülkelerin kalkınmalarını sağlayabilmek için sera gazı emisyonlarının artmasının gerektiğini bir kabul olarak sunulmaktadır (TBB, 2014: 252). Sözleşmeye göre insanlar doğal dengeye zarar veren sera gazı üretiminden vazgeçmeyeceklerdir, yalnızca doğa bu duruma uyum sağlayabilirse de üretim ve ekonomi kalkınma zarar görmesin diye yavaşlatacaklardır. Üçüncü maddede, sözleşmeye taraf olanların, iklim sistemini insanlığın güncel ve gelecek kuşaklarının yararı için koruması, iklim değişikliğine ilişkin politikaların mümkün olduğunca en az harcamayla küresel yarar sağlayacak şekilde olmaları; alınan önlemlerin tek taraflı olanlarının uluslararası ticarete kısıtlama yaratacak bir durum oluşturmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (TBB, 2014: 254-255). Açıkça okunabildiği üzere bu sözleşmenin de gerek dili gerek amacı, gerek de ilkeleri insanmerkezli bir bakış açısı içermektedir. Günümüzde küresel iklim değişikliğinin durdurulamadığı gibi, tam tersi geri döndürülemez seviyeyi aştığından bahsedilmektedir. İnsan yararını, ekonomik çıkarları ön plana alarak; bütüncül bakış açısından noksan şekilde hazırlanan hiçbir politikanın bu sorunu çözemeyeceği ekosentrik yaklaşım tarafından iddia edilmektedir.

1997 yılında İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne bağlı olarak oluşturulan Kyoto Protokolü de antroposentrik anlayışın okunabileceği bir başka örnektir. Buna göre temel olarak yoğun sanayi üretimi yapan ülkeler, sera gazı emisyonlarını, ilk taahhüt süresi 2008 ile 2012 yılları arası olacak şekilde, 1990 yılında belirlenen seviyelerine kıyasla yüzde 5 oranında azaltmakla yükümlü hale gelmiştir. Ancak bu protokolda birçok konuda anlaşmaya

varılamamış, dünyanın en büyük sera gazı üretici Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile mutabakat sağlanamamış ve gelişmekte olan Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin ekonomik zarar görmemesi adına azaltım mecburiyetinden muaf tutulmasına karar verilmiştir. Üstüne üstlük ABD “emiyon hakkının ticareti” ilkesinin protokole dahil edilmesini istemiştir. Buna göre, devletler belirlenen seviyenin altında sera gazı salınımı yapan diğer devletlerden kirletme hakkı satın alabileceklerdir. Böylece ekonomik açıdan çok güçlü bir ülke olan ABD, bu tür haklar için ticaret yapabilecek ve emiyonları büyük ölçüde azaltmak zorunda kalmayacaktır (Hughes, 2009: 261). 2005 yılına gelindiğinde Kyoto'nun hedeflerine ulaşamayacağı için yeni hedefler belirlemek üzerine Montreal'de bir araya gelinmiştir. Ancak yine bir mutabakat sağlanamamış ve konu 2009 yılında Kopenhag buluşmasına ertelenmiştir (Hughes, 2009: 262). Bu süregelen başarısızlığın sebebi olarak, eyleme geçilen ve fikir üretilen çevre etiği anlayışı gösterilebilir. Başarısız olunmuştur çünkü hala insan odaklı hareket edilmekte, ekonomik işlerlik ve refah arayışı gözetilmeye devam edilmektedir. Hala sanayi büyük kayıplar vermesin, üretim durmasın, ekonomik kriz yaşanmasın, insanların hayat standartları düşmesin gayesi öncelikli olarak benimsenmektedir. Küresel iklim değişikliği gibi çok önemli ve büyük boyutta tehdit içeren bir çevre sorununu önlemeye yönelik girişimlerde ABD'nin tutumu antroposentrik yaklaşımın son derece katı bir versiyonuna örnek teşkil etmektedir. ABD, ekonomisini, halkının refahını ve yaşam standartlarını muhafaza etmeyi, çevreyi ve ekolojik dengeyi koruma olgusunun önüne koymuştur. Bunun yanında, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yaptıkları itirazlar sonucu kendilerine muafiyet kazandıracak bazı prensipler oluşturulmasını sağlamışlardır. İnsanı ve onun çıkarımı düşünen bu anlayış neticesinde de sera gazı emiyonları devam etmiş ve küresel iklim değişikliği sorunu giderek derinleşmiştir.

2012 yılında, 1992 yılında gerçekleşen Rio Konferansı'nın yirminci yıldönümünde yeniden bir Dünya Zirvesi düzenlenmiştir. Konferansın amacı, sürdürülebilir kalkınma konusundaki ilerlemenin uluslararası toplumca değerlendirilmesi, boşlukların ve eksikliklerin tanımlanması; uluslararası, bölgesel ve ulusal seviyelerde sürdürülebilir kalkınma stratejileri uygulamak için tavsiyelerde bulunulması olarak belirlenmiştir. Rio +20 için sürdürülebilir kalkınma için kurumsal çerçevenin oluşturulması yanında “yeşil ekonomi” (*green economy*) isimli yeni bir kavram temel konular olarak belirlenmiştir. (Kettunen ve Brink, 2012: 1-2). Konferans sonunda yayımlanan deklarasyonda 1992'den bu yana sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi konusunda yetersiz ilerleme ve hatta gerileme yaşandığını ve bu aksiliklerin, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin sürdürülebilir kalkınma

kriterlerine ulaşmalarını tehdit eden çok sayıda finansal, ekonomik, gıda ve enerji kriziyle daha da ağırlaştığını bildirilmektedir (Kettunen ve Brink, 2012: 2). Deklarasyonda ayrıca insanların sürdürülebilir kalkınmanın merkezi kabul edildiği yinelenmekte, bu bağlamda sürdürülebilir ekonomik büyüme, sosyal kalkınma, çevrenin korunması için tüm ülkelerin birlikte hareket edeceği dile getirilmektedir (TBB, 2014: 492). Dolayısıyla, insanmerkezli bir bakış açısının halen benimsenmekte olduğu ilk ağızdan verilmektedir. Konferansta sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesine yönelik yeni bir anlayış olarak sunulan “yeşil ekonomi” ise çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlılığı önemli ölçüde azaltarak, insan refahı ve sosyal eşitliği geliştirmeyi amaçlayan bir ekonomik anlayış olarak tanımlanmaktadır (Kettunen ve Brink, 2012: 2). Ancak yeşil ekonomi politikalarının katı kurallar içermemesi gerektiği, dünya ekosisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesi sağlanırken, yoksulluğun azaltılmasına ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkıda bulunması gerektiği yeşil ekonominin doğal kaynakları sürdürülebilir şekilde yönetilmesini sağlayıp, kaynak verimliliğini yaratacağı ve açlığı azaltacağı belirtilmektedir (TBB, 2014: 503; 505). Özetle insan merkezci etiğinin gerçekleşen krizler ve ortaya çıkan sorunlar neticesinde önceye göre yumuşamaya başladığı ancak hala temel paradigma olarak işlev gördüğü iddia edilebilir. Bu etik, hala insan çıkarına zarar verecek katı kuralların ortaya konmasının ve köklü değişimlerin gerçekleştirilmesinin önünde durmaktadır.

Orijinal halinde yeşil ekonomi radikal, protest, kalkınma ve gelişme karşısında dengeyi, yıkım karşısında onarımı, büyük karşısında küçük ve yereli, mevcut karşısında değişimi savunan bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Yeşil ekonominin, insanın doğa üzerindeki yarattığı tahribatı minimuma indirmeyi, böylece dünyadaki canlı yaşamının, insan uygarlığının ve ekosistem dengesinin kalıcılığını garantilemeyi amaçlayan; ekonomik büyüme ve kalkınma dogmalarını reddeden, “küçük güzeldir” anlayışını “motto edinmiş”, devasa ölçeklerin karşısında toprağa yakınlığı, doğayla uyumlu ve insani ölçekte üretim-tüketim ilişkilerini savunan bir ekonomi yaklaşımı olduğu belirtilmektedir. (Şahin ve Aşıcı, 2017: 24). Fakat yeşil ekonomi, özellikle 2008 ekonomik krizinin ardından ülkelerin içine düştüğü ekonomik, ekolojik, siyasal ve sosyal krizleri aşmayı amaçlayan batılı ekonomistlerin ve küresel ekonomik sistemi kurtarmak isteyenlerin ilgi alanına girmiş ve iktisadi politika araçlarından biri olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bahsedilen krizlere çözüm olarak sunulan yeşil ekonomi düşüncesinin reel ekonomiye uyarlanması için de 1929 yılında gerçekleşen büyük buhrandan kurtuluş yolu olarak ekonomistlerce “Keynesçi Yeni Düzen”e (*New Deal*) benzer şekilde yeni bir iktisadi paradigma olarak “Yeşil Yeni Düzen” (*Green New Deal*) fikri ortaya atılmış ve yeşil

ekonomi modern ekonomistler ve UNEP tarafından ele alınarak geliştirilmeye başlanmıştır (Şahin ve Aşıcı, 2017: 30). Yeşil Yeni Düzen'in, çevreci yatırımlar yoluyla ekonominin tıkanmış dişlilerini yeniden işler hale getirmeyi, yeni yeşil istihdam alanları oluşturmayı ve ekonomiyi daha düşük karbon seviyelerine indirmeyi amaçlayan, kamu ve özel kaynaklarının hem doğa hem de insan refahını tahsis edecek yatırımlar için kullanılmasını savunan bir ekonomi politikası olduğu iddia edilmektedir (Yalçın, 2016: 756). UNEP'in yeşil ekonomiyi insan refahı ve toplumsal eşitliği sağlarken çevresel riskleri ve ekolojik kısıtları da göz önünde bulunduran, düşük-karbonlu, kaynakları etkin olarak kullanan, toplumsal olarak kapsayıcı, istihdam artışını sağlayan, karbon salımı ve kirliliği azaltan, enerji ve kaynak verimliliğini artıran, biyo-çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri kayıplarını önleyen ve bunların kamu ve özel sektör yatırımlarıyla sağlandığı bir ekonomik model olarak tanımladığı bilinmektedir (Şahin ve Aşıcı, 2017: 41). Buna göre yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınmanın alternatifi ya da ona bir karşı duruş olarak düşünülmemektedir. Tam tersi yeşil ekonominin hedefinin, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak, ekonomik zenginliğin sürdürülebilirliğini korumak için gereken düzenlemeleri yapmak ve bunları gerçekleştirirken doğal kaynakları da optimal seviyede kullanmak olduğu belirtilmektedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015, 314).

UNEP'in 2011'de yayınladığı raporda yeşil ekonomik anlayış çerçevesinde oluşturulacak yeni düzenin, dünya ekonomisinin yeniden canlanmasına, iş kayıplarının önlenmesinin yanında yeni iş alanlarının yaratılmasına, toplumun kırılgan kesimlerinin korunmasına, ekonominin sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme modeline göre şekillenmesine, yoksullukla etkin mücadele sağlanmasına, ekonomilerin karbona olan bağımlılıklarının düşürülerek böylece doğa tahribatının yavaşlatılmasına katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Yalçın, 2016: 756). Ancak ilk çıkışındaki eleştirel ve alternatif duruşundan ve kökten bir değişim önerisinden ziyade böylesi bir yeşil ekonomi anlayışının yalnızca reformist ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyici bir unsur olarak ele alındığı göze çarpmaktadır. Bu anlayışı, özel sektörün yeni bir halkla ilişkiler stratejisi olarak gören ve mevcut küresel sisteminin kendi yarattığı bir krizi, çevreci çözümlerle aşmaya çalıştığını dile getiren eleştiriler bulunmaktadır (Yalçın, 2016: 756). Yeşil ekonominin UNEP tarafından ele alınıp geliştirilmesine, sürdürülebilir kalkınmanın gerek çevre korumada gerek de ekonomik alanda işlevsizliğinin, yetersizliğinin ve başarısızlığının çeşitli raporlarla günden güne belirgin hale gelmesinin sebep olduğu iddia edilebilir. Başarısızlık neticesinde, bunu gizleyecek, kalkınma hedeflerinden vazgeçilmesini önleyecek, sistemi kurtaracak ve eleştirilere tampon görevi görecek yeni bir anlayış ve kavram olarak aslında sürdürülebilir kalkınmadan

farklı bir anlama gelmeyen ancak daha “yeşil” gözükken bu kavramın sahiplenilip neoliberal uyumlaştırmaya tabi tutulduğu ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, öncelikli amaç aslında çevreyi değil kapitalizmi kurtarmaktır.

Konuyla ilgili verilebilecek son örnek 2015 tarihinde gerçekleşen Paris İklim Zirvesi ve zirve neticesinde oluşturulan “Paris İklim Anlaşması”dır. İçeriği incelendiğinde öncekilere göre daha kapsamlı ve daha net kurallar geliştirilmiş olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, Kyoto Protokolü'nde sera gazı azaltımı konusunda yükümlü olan ülkeler yalnızca sanayileşmiş ülkeler iken, 196 ülkenin uzlaşmaya vardığı ve 187 ülkenin de emisyon azaltım planı sunduğu Paris Anlaşması toplam küresel emisyonların %96'sından sorumlu olan ülkeleri kapsamaktadır. Önceki iklim müzakerelerinde ortalama küresel sıcaklık eşiği 2 santigrat derece olarak belirlenmiş iken, Paris Anlaşması'nda bu seviyenin ikinin çok daha altına, 1,5 dereceye indirilmesi hedeflenmektedir. Bu nispeten iddialı hedef güncel durumda %80'in üstünde bir oranda fosil yakıt kullanılan dünyada, ülkelerin başta kömür olmak üzere petrol ve doğal gazdan tüketiminden vazgeçmesini, onun yerine temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasını gerektirmektedir. (Karakaya, 2016: 2-4). Emisyon azaltımında gelişmiş ülkelerin daha yüksek yükümlülük altına girmesi hatta 2050 yılı sonrasında sıfır emisyon konumuna gelmeleri istenirken, gelişmekte olan ülkelerin mevcut kapasitelerine göre bir azaltım yapmaları öngörülmektedir (Karakaya, 2016: 3). Anlaşmanın içeriğinden de anlaşılabilir olduğu üzere ekonomi üzerinde oluşacak büyük ve ani zararları önlemek adına taahhüt sürelerinin geniş bir zamana yayıldığı ve ekonominin kendine çıkar yol bulabilmesi için yeterli zaman sağlanmaya çalışıldığı iddia edilebilir. Anlaşmada sorunun asıl nedeni olan antroposentrik yaşam tarzını bir değişime tabi tutmakla ilgili herhangi bir referansa yer verilmemiştir.

BM'nin ve dünya ülkelerinin, 1997 Kyoto Protokolü'nden bu yana kadar küresel ölçekte yeni bir anlaşma ortaya koymak için çeşitli girişimlerde buldukları görülmektedir. Ancak seneler süren bu girişimler oldukça ağır ilerlediği gibi aynı zamanda tüm ülkelerin ortak noktada buluşacağı bir anlaşma zemini bir türlü yaratılamamıştır. Geçen süre içinde farklı ülkelerde düzenlenmeye devam edilen taraflar toplantılarında yalnızca küçük ilerlemeler kaydedilmiştir. Paris'te nihayet sağlanan uzlaşma için ise iklim değişikliği olgusunun ciddiyetinin küresel ölçekte kavranmasının ardından yani “yumurta kapağına dayandıktan sonra” ortaya çıktığı yorumu yapılmaktadır (Ertan, 2016: 16). Büyük boyutlu ve bağlayıcı bir uzlaşmaya varmanın 20 yıla mal olmasının temel nedeni olarak fosil yakıtlara bağlı işleyen küresel şirketlerin oluşturduğu çok güçlü lobiye (Ertan, 2016: 17) gören anlayışlar da bulunmaktadır. Bunun yanında ağır ilerleyişin ve ülkeleri bir türlü ortak paydada buluşturamayan asıl

sebebin, antroposentrik çevre etiği görüşü olduğu iddia edilebilir. Her ülke, her toplum ve karar verici, etkili bireyler benimsedikleri insanmerkezci görüşler nedeniyle insan çıkarı, dolayısıyla kendi çıkarlarını düşünmektedirler. Bu nedenle daimi bir çıkar çatışması yaşanmakta, bir türlü ortak zemin ve amaç birliği yaratılamamaktadır. Hâlbuki ekosentrik etik bir bakış açısıyla hareket edilen, temel amacın gerçekten doğal felaketi durdurmak ve gezegeni kurtarmak olduğu bir durumda bu tür uyuşmazlıkların söz konusu olmayacağı öngörülmektedir.

4. SONUÇ

İçinde bulunduğumuz dönemde, “doğal kaynaklar” şeklinde insan merkezci bir bakış açısıyla isimlendirilen doğanın maddi unsurları hızla yok olmakta, nitelikleri bozulmakta; dünya ekosisteminin biyolojik çeşitliliği git gide azalmakta; nüfus artışı kitlesel kıtlıkların yaşanmasının an meselesi olacağı kadar süratle ilerlemekte, artan nüfusa ve bu nüfusun tüketim alışkanlıklarına, yaşam tarzına yerkürenin ne mekansal ne de kaynakçal açıdan yeterli gelmesi gitgide imkansızlaşmaktadır. Konunun üzerine eğilen birçok düşünür tüm bu kötüye gidişin sebebi olarak; dünya insanların neredeyse hepsinin az ya da çok paylaştığı, insanı varoluşun merkezine koyan, canlı ve cansız tüm varlıklar arasında insanın en önemli kabul edilmesine yol açan dolayısıyla insanın ihtiyaçlarını, arzularını, mutluluk ve haz arayışını da bu nedenle sonsuz haklı gören antroposentrik düşünce biçimini işaret etmektedir. Bu dünya kavrayışının karşısında konumlanmış olan ekosentrik yani çevre merkezci düşünce biçimi ise merkezine insanı değil tüm ekosistemi yerleştirmekte, ekosistemi parçalanamaz bir bütün olarak görmektedir. İnsan, yalnızca insan olduğu için diğer varlıklardan değerli veya üstün değildir. Gezegenin, evrenin, varoluşun tüm bileşenleri eşit derecede önemli ve gereklidir. İnsanın da tüm bu bileşenlere karşı etik bir sorumluluğu bulunmaktadır. İnsanın merkezde olmadığı bir evren tasavvurunda, insanlar arası gerginlikleri yaratacak maddi hırslar, ekonomik ihtiraslar ve çıkar çatışmalarının yaşanmayacak olduğu iddia edilebilir. Böylece insanlar arasındaki sorunların ve çatışmaların en önemli sebeplerinden birinin tarafsız hale gelmesi; doğanın da, bu bitmez tükenmez rekabet sebebiyle aldığı hasarlardan bertaraf olması beklenmektedir.

1960'lardan itibaren çevre konusu küresel politikaların ilgi alanına girmeye başlamıştır. UNEP kısaltmasıyla bilinen Birleşmiş Milletler Çevre Programı günümüzde küresel düzeyde var olan hükümetlerarası en üst düzey kuruluştur. Bu çalışmada büyük oranda UNEP katkılarıyla oluşturulan küresel çevre politikaları ve koruma stratejilerinden bazıları incelenmiştir. Ulaşılan sonuç ise oluşturulan politika ve stratejilerin aslında sorunların kaynağı olan

antroposentrik çevre etiği görüşünü yansıtıyor olduğudur. Ekonomiye, insan refahına, sermayeye, sanayiye, üretime, yaşam tarzlarına zarar vermeyecek; bunlarda radikal bir dönüşüm yapılmasını gerektirmeyecek yumuşak uygulamalar onlarca yıldır denenmektedir. Başlangıçtan itibaren her yeni sözleşme, her yeni strateji ve konferans ile birlikte politikalar daha ayrıntılı hale getirilmekte, özünde hala aynı insanmerkezci paradigmayı barındırdığı halde farklı bir sonuç alınmak beklenmektedir. Sorunların kaynağı olan düşünce biçiminin sorunların çözümünü sağlamakta işe yarar olacağını düşünmenin hatalı olacağı varsayılmakta ve buna yönelik girişimler sonuçsuz bir çaba olarak değerlendirilmektedir. Gerçek ve kesin çözümün ekosentrik bir bakış açısının benimsenmesi, doğanın kendiliğinden değerine saygı duyulması, hayatın ve yaşam tarzlarının küçültülmesi, ekonomik büyüme ve ekonomiye dayalı refah anlayışlarının terk edilmesi ve politikaların bu etik çerçevede hazırlanması neticesinde geleceği düşünülmektedir. Küresel siyaset toplumlarda yükselen tepkiler sonucu şekillenebilir. Çevre etiğinde yaşanacak toplum bazlı bir değişim, ulusal çevre politikalarına etki edeceği gibi elbet küresel çevre politikalarına da sirayet edecektir. Doğanın değerinin ekonomik ölçütlerle belirlenemeyeceğini, canlı ve cansız her varlığın insana olan faydası haricinde bir değere sahip olduğunu, insanın doğanın efendisi değil parçalarından biri konumunda bulunduğu kabul edilmesi sorunların çözümü için yürünecek yolun ilk adımını teşkil etmektedir.

Etik görüşler ve düşünce sistemleri sonsuza kadar geçerli, değişmez, dönüşmez olgular değildir. İnsan varoluşunun başından beri birçok düşünsel devrim gerçekleştirmiş, etik görüşler defalarca değişim geçirmiştir. İnsanın kendine bahsettiği önemden vazgeçerek, ekosistem dengesiyle tamamen uyumlu bir yaşam inşa etmesi için gerekli olan etik bilince ulaşabilmesi imkânsız değildir ancak kolay bir süreç de yaşanacağını düşünmek de hatalı olacaktır. Lakin düzenin aynı şekilde devam ettiği durumda insanın (ve tüm dünyanın) çok yakın bir gelecekte karşılaşacağı felaket senaryolarının yanında böyle bir zorluk tereddüt etmeden tercih edilebilir olacaktır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Emrah (2015), “Çevre Sorunları ve İnsan Hakları ilişkisi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (15): 427-436.

Aydın, H. Ahmet ve Çamur, Ömer (2017), “Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (13): 21-44.

Birden, Belkis (2016), “Çevre Etiğinde Bireyin Ahlaki Sorumluluğuna Kısa Bir Bakış”, Türkiye Biyoetik Dergisi, 3 (1): 4-14.

Birdişli, Fikret (2014), “Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi”, Akademik İncelemeler Dergisi, 9 (1): 25-46.

BM Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu (1992), <http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/cevreilave02.pdf> (02.12.2018).

Bookchin, Murray (1998), Ekolojik Bir Topluma Doğru (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Abdullah Yılmaz).

Cairns, Jr. John (2002), “Goals and Conditions for a Sustainable World: A collection of papers by John Cairns Jr.”, Ethics in Science and Environmental Politics (Germany: Inter-Research ESEP Books).

Çeken, Gülbana (2017), “Etik Değerler Açısından Çevre Sorunları”, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2): 345-358.

Des Jardins, Joseph. R. (2006), Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları) (Çeviren: Ruşen Keleş).

Ergün, Turan ve Çobanoğlu, Nesrin (2012), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği”, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (3): 97-123.

Ertan Akkoyunlu, Kıvılcım (1998), “Çevre Etiği”, Amme İdaresi Dergisi, 31 (1): 125-139.

Ertan Akkoyunlu, Kıvılcım (2015), “Leopoldcu Düşünce ve Yeryüzü Etiği”, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi (MSY), 10 (23): 1-20.

Ertan, Birol (1997), “Cansız Varlıkların Hakları Olabilir Mi? En Azından Tartışabilir miyiz?”, Birikim Dergisi, 102: 54-60.

Ertan, M. Salih (2016), “Paris Anlaşması: Pamuk Eller Cebe”, Elektrik Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Bülteni, Ocak 2016, s.16-17.

Fırat, Serap (2003), “Çevre Etiği Kavramı Üzerine Yeniden Düşünmek”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58 (3): 105-144.

- Görmez, Kemal (2015), Çevre Sorunları (Ankara: Nobel Yayınları).
- Gray Joe, Whyte Ian, Curry Patrick (2018), “Ecocentrism: What It Means, What It Implies?”, *The Ecological Citizen*, 1(2): 130-131
- Hayward, Tim (1997), “Anthropocentrism: A Misunderstood Problem”, *Environmental Values*, 6 (1): 49-63.
- Hughes, J. Donald (2009), *An Environmental History of the World: Humankind’s Changing Role in the Community of Life*, Second Edition (New York: Routledge).
- Ishwaran, Natarajan, Persic, Ana, Tri, H. Nguyen (2008), “Concept and Practice: The Case of UNESCO Biosphere Reserves”, *International Journal of Environment and Sustainable Development*, 7(2): 118-131.
- Kaplan, Ayşegül (1999), *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları).
- Karaca, Coşkun (2007), “Çevre, İnsan ve Etik Çerçevesinde Çevre Sorunlarına ve Çözümlerine Yönelik Yaklaşımlar”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (1): 1-19.
- Karakaya, Etem (2016), “Paris İklim Antlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerinde Bir Değerlendirme”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1): 1-12.
- Karakoç, A. Gamze (2004), “Çevre Sorunlarına Etik Yaklaşım”, *Marin, Mehmet C. ve Uğur Yıldırım (Der.), Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* (İstanbul: Beta Yayınları).
- Kayaer, Mesut (2013), “Çevre ve Etik Yaklaşımlar”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 63-76.
- Kayhan, A. Kerem (2013), “Birleşmiş Milletler Çevre Programı Üzerine Bir İnceleme”, *Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 33 (1): 61-90.
- Kaypak, Şafak (2013), “Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31: 17-34.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı (2002), *Çevre Bilim*, 4. Baskı (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları).
- Keleş, Ruşen ve Birol Ertan (2002), *Çevre Hukukuna Giriş* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları).

Kettunen, Marianne ve Patrick Brink (2012), "Nature, green economy and sustainable development: The outcomes of UN Rio+20 Conference on Sustainable Development", *Nature Conservation*, 2: 1-6.

Leopold, Aldo (2014), *Bir Kum Yöresi Almanağı* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları) (Çeviren: Ufuk Özdağ).

Merchant, Carolyn (1992), *Radical Ecology* (New York, London: Routledge).

Özçağ, Mustafa ve Hotunoğlu, Hakan (2015), "Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2): 303-324.

Özerkmen, Necmettin (2002), "İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 42 (1-2): 167-185.

Özkan, Selcen (2018), *Çevrenin Korunması ve Çevre Sorunlarının Azaltılmasında Ekolojik Akımların Rolü: Kamu Kurumları Örneği* (Doktora Tezi: Ankara Gazi Üniversitesi).

Sarı, Emre (2016), *Ekoloji Bilimi* (Antalya: Net Medya Yayıncılık).

Schelhas, John ve P. James Lassoie (2001), "Learning Conservation and Sustainable Development: An Interdisciplinary Approach", *Journal of Natural Resources and Life Sciences Education*, 30: 111-119.

Sezer, Özcan (2007), "Küresel Konferanslar ve Çevre Sorunları: Çevre Kalkınma ve Etik Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICANAS 38* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu).

Şahin, Ümit ve Aşıcı, A. Ahmet (2017), *Yeşil Politika Serisi: Yeşil Ekonomi* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi).

Tharakan, Koshy (2011), "Anthropocentrism and Eco-centrism: On the Metaphysical Debate in Environmental Ethics", *Jadavpur Journal of Philosophy*, 21 (2): 27-42.

Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 1985 Viyana Sözleşmesi <https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/VIYANA%20SOZLES MESI.pdf> (01.12.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 1987 Montreal Protokolü <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/montrealptotokolu.aspx?sflang=tr> (01.12.2018).

Türkiye Barolar Birliği (TBB) (2014), Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri (Ankara: Şen Matbaa).

Udall, L. Stewart (2018), The Quiet Crisis (Classic Reprint), Forgotten Books https://www.forgottenbooks.com/en/books/TheQuietCrisis_10190302 (22.09.2018).

Ünder, Hasan (1996), Çevre Felsefesi (Ankara: Doruk Yayıncılık).

UNESCO (1993), The Biosphere Conference, 25 years later <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147152> (27.11.2018).

Weiss, E. Brown (2011), “The Evolution Of International Environmental Law”, Japanese Yearbook of International Law, 54: 1-27.

Yalçın, Zafer (2016), “Sürdürülebilir Kalkınma için Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikalar”, Çankırı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (1): 749-775.

Yazgan, Ç. Ümit (2010), “Tarihi Süreçte Toplum-Çevre İlişkileri ve Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı”, E-Journal of New World Sciences Academy, 5 (1): 227-244.

Zuziak, Władysław (2016), “Ecological Challenges to ethics”, Polonia Sacra, 3 (44): 23-38.